

МІЖМОВНІ ЛАКУНИ В ГАЛУЗІ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У кожній країні діють свої правові звичаї, традиції, законодавство, юрисдикційні органи, історично сформувалися своєрідний правовий менталітет і культура. Під час перекладу юридичних текстів точність є важливим завданням, а отже, актуальним є питання правильної передачі відповідних термінів, особливо це стосується тих випадків, коли в мові перекладу відсутній необхідний еквівалент, тобто має місце явище лакунарності.

Дослідженням лакун займалися такі науковці, як: Ю. Степанов [1], В. Муравйов [2], Й. Стернін [3], Ю. Сорокін, І. Марковіна [4], О. Селіванова [5] й ін. Починаючи з праці Н. Хомського та М. Геллі (1965) [6], в англomовній літературі широкого використання набув термін “gap” (прогалина, пробіл), який є синонімом до поняття лакуни.

Під лакуною розуміють «базовий елемент національної специфіки лінгвокультурної спільноти, що ускладнює переклад її текстів і сприйняття їх реципієнтами іншої культури через відсутність в одній мові порівняно з іншою певних відповідників мовних одиниць різних рівнів, позначень понять, категорій, асоціативних реакцій та паравербальних засобів мовлення» [5, с. 684].

У слов’янському мовознавстві одна з найперших класифікацій лакун належить В. Муравйову (1975) [2], за якою їх розподілено на етнографічні та лінгвістичні. Для встановлення лакун першого типу необхідним є визначення наявності та розповсюдженості предметів або явищ у культурі певної нації. Пошук лінгвістичних лакун, які безпосередньо не залежать від позамовних реалій, передбачає зіставний аналіз номінацій у двох мовах. У нашому дослідженні ми спираємося на класифікацію лакун, запропоновану саме цим ученим.

Мета нашої наукової розвідки – виявити міжмовні лакуни в юридичній термінології української й англійської мов та охарактеризувати відповідні типи лакунарності.

Як відомо, правові системи України та країн англо-саксонської правової сім’ї належать до різних типів [7]. В Україні закладено основи романо-германського (континентального) типу правової системи. Система загального права (Common Law) відома як англо-американський тип правової системи, що утворилася в Англії та з часом поширилася на інші держави. Країни, що приймали загальне право (США, Канада, Північна Ірландія, Нова Зеландія, Австралія й ін.), видозмінювали цю правову систему відповідно до власних потреб [8].

Англійське загальне право сформовано як неписане право, що ґрунтується на професійній традиції, міркуваннях суддів у вирішенні справ. Однією з диференційних ознак англійського права є те, що кримінальні та більшість цивільних справ розглядає суд присяжних (a jury), добір до складу якого відбувається завдяки спеціальній процедурі, що має назву “voir dire”.

Система правосуддя орієнтується на поняття судового прецеденту (judicial precedent) – судовий позов або рішення суду, що використовуються як приклад або повноваження для ідентичного або аналогічного випадку, який виник згодом. Відповідно, вищезазначені поняття (Common Law, voir dire, judicial precedent) є абсолютними етнографічними лакунами для української мови, бо в українській правничій системі відсутні.

У разі, коли спостерігаємо малу значущість певного поняття у житті носіїв однієї з мов, має місце відносна етнографічна лакуна. Так, в українській системі правосуддя поняття «суд присяжних» функціонує, але не є значущим у тому обсязі, що має це поняття для системи загального права. Аналогічна ситуація спостерігається з англійським терміном “coroner”, що означає посаду, яка існує виключно в країнах із загальною правовою системою і передається українською мовою тільки описово, на кшталт «особа, що розслідує та збирає докази смерті, яка трапилася за незвичайних обставин, раптово, коли є підозра у насильній смерті». У вітчизняній судовій системі активно оперують схожим поняттям «судово-медичний експерт».

Якщо в одній мові достатньо буде родового поняття, а в іншій мові важливими є видові назви, говорять про векторні етнографічні лакуни. Так, українське слово «адвокат» залежно від контексту англійською можна перекласти як “an attorney”, “a lawyer”, “a barrister”, “a solicitor”. За загальний термін, яким позначають людину, що надає допомогу та поради з правових питань і веде справи у суді, відповідає англійське “lawyer”. Водночас адвокат, якого позначено англійським словом “attorney”, тільки представляє свого клієнта у суді під час клопотання або захисту справи, але цей термін розповсюджується на будь-якого “lawyer”. В Об’єднаному Королівстві практикуючі юристи поділяються на 2 типи: “a barrister” – той, хто представляє клієнта на відкритому слуханні справи та може з’являтися за бар’єром, котрий відділяє суддів від підсудних, та “a solicitor” – той, кому дозволено проводити судовий розгляд справи, але не клопотання на відкритому слуханні, причому “barrister” прямо

не працює із клієнтом, а робить це через “*solicitor*”. Оскільки слово «адвокат» означає особу, яка і надає юридичну допомогу, і захищає інтереси клієнтів під час судового процесу, то йому відповідає англійське “*lawyer*”, але в українській мові немає номінацій на позначення осіб, які займаються тільки першим або тільки другим видом діяльності, тому англійські слова “*barrister*”, “*solicitor*” та “*attorney*” будуть видовими етнографічними лакунами для української мови.

Англійське слово “*law*” є родовою лакуною для української мови, тому що може бути перекладено або як «право», або як «закон». На цей факт звертає увагу автор монографії «Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування»: «переклад слова “*law*” за відсутності належного мовного еквівалента словом “закон” приводить до звуження значення слова “*law*” лише до значення нормативного акта, що приймається органом законодавчої влади, а зміст перекладу стає неповним та перекрученим» [9, с. 38].

Найсуровіший вид покарання, що полягає у позбавленні життя підсудного, відомий як смертна кара, заборонено у багатьох країнах. Та у низці країн смертна кара все ще має місце, як-от у США, при цьому людину, яка виконує смертний вирок називають “*an executioner*”. Оскільки в Україні поняття «смертна кара» вилучили із офіційного списку кримінальних покарань ще 2000 року, то зараз для мовців слово «*кат*» переважно асоціюється із середньовічним чоловіком з сокирою, який відрубав засудженим голову. Слово “*executioner*”, через зрозумілі причини, у англійській мові, зокрема американців, викличе низку інших асоціацій. У цьому разі йдеться про асоціативні етнографічні лакуни – про четвертий підтип етнографічних лакун.

Як приклад такої лакуни для української мови можна навести слово «самосуд». Англійські особи використовують для такого виду покарання словосполучення «*суд Лінча*» (*Lynch Law*). Назва зазначеної форми самосуду пов’язана з історією США, де під час війни за незалежність плантатор на ім’я Чарльз Лінч застосовував катування та різні види знущання для розправи без суду і слідства над прибічниками Англії [10]. Саме зв’язок з історією буде викликати в американців певні асоціації, що в україномовних осіб, які не знають етимології цього слова, не з’являться. Для більшості носіїв української мови дієслово «*лінчувати*» буде означати лише вчинення самосуду.

На відміну від етнографічних лакун, існування яких зумовлено перш за все різницею правових систем, які діють у певних мовних спільнотах, а також тією чи іншою юридичною традицією, лакуни другого типу – лінгвістичні лакуни є наслідком мовної асиметрії.

Якщо слово однієї мови не має еквівалента у вигляді слова чи стійкого словосполучення в іншій мові спостерегаємо абсолютну лінгвістичну лакуну. Так, абсолютною лінгвістичною лакуною для української мови є англійське слово “*holeproof*”, яке перекладається лише описово – «закон/заповіт/контракт не залишає можливості для різного тлумачення або знаходження лазівки».

Абсолютною лінгвістичною лакуною для англійської мови є українське слово «*правосвідомість*» – «форма суспільної свідомості, яка відображає погляди людей щодо чинного чи бажаного в державі правопорядку» [11]. Зазначений термін не має фіксованого еквівалента і може бути перекладений як “*feeling for law and order*” або “*juridical (legal) awareness (consciousness)*”.

Відносні лінгвістичні лакуни, на відміну від розглянутих вище, ми отримуємо за зіставлення частот уживаності слів на позначення одного поняття різними мовами. У разі відносної лінгвістичної лакунарності слова в різних мовах, як правило, відрізняються своєю потенційною здатністю утворювати фразеологічні одиниці та роллю у словотвірній системі мови: тільки в одній з мов слово є ядром стійких виразів, створює багато похідних слів.

Спеціально-технічний термін “*riot*” (порушення спокою декількома особами, які діють з наміром чинення законних або незаконних дій у жорстокий або неспокійний спосіб) українською мовою буде перекладено як «безчинство» або «заколот». В англійській мові можемо знайти велику кількість ідіоматичних виразів зі словом “*riot*”, як-от: “*to read someone the riot act*” (завдати комусь серйозного прочухана), “*riot of color*” (велика кількість яскравих кольорів), “*to run riot*” (вийти з-під контролю); від цього слова походить певна кількість слів (*antiriot, counterrioter*). В українській мові слово «заколот» не має таких характеристик, які ми зазначили у слова “*riot*”, що дає змогу маркувати його як відносну лінгвістичну лакуну для української мови.

Своєю чергою українське слово «*кара*» може розглядатися як відносна лінгвістична лакуна для англійської мови, оскільки, по-перше, є ядром таких виразів, як «*кара господня*», «*кара на горло*» (страта *заст.*), по-друге, утворює похідні слова, які є компонентами термінологічних словосполучень «*карне судочинство*», «*карний кодекс*», «*карний розшук*» тощо.

Лінгвістичні лакуни третього підтипу – векторні лінгвістичні лакуни – з’являються через те, що деякі слова в одній мові охоплюють більш широкі поняття, ніж в іншій. Наприклад, англійські слова “*a homicide*”, “*an assassination*”, “*a murder*”, “*a manslaughter*” перекладаються українською як «вбивство», але кожне з них описує різний вид цього злочину. “*A homicide*” – загальний юридичний термін, який позначає будь-який вид вбивства однієї людини іншою (вбивства з метою самозахисту, сплановані або несплановані вбивства). “*A murder*” – це незаконне вбивство, яке вчинили зі злим наміром, у той час “*a manslaughter*” – це вбивство, яке вчинили без злого наміру, нерозважно, у запалі, для котрого була причина, наприклад, чоловік викрив у зраді дружину. Словом “*an assassination*”, як правило, називають убивство видатних людей та політичних лідерів через політичні, релігійні та ін. причини, яке виконує найманець (цим словом можна, наприклад, позначити вбивство Роберта Кеннеді). Таким чином, маємо чотири слова в англійській мові, які окреслюють різні за об’ємом та значенням поняття, що ми можемо розглядати як видові лінгвістичні лакуни для української мови.

В українській мові маємо такий спеціально-технічний термін з економічної галузі, як «орендар», який можна застосовувати для позначення особи, котра орендує рухому або нерухому власність. В англійській мові розрізняють “*a tenant*” та “*a lessee*”. Особу, яка підписує договір оренди, називають “*a lessee*”, тоді як “*a tenant*” – той, хто саме займає та користується власністю. Таким чином, особа може виступати у ролі останнього і не бути “*a lessee*”. Отже, має місце векторна лінгвістична лакунарність, а саме українське слово «орендар» називаємо родовою лінгвістичною лакуною для англійської мови.

За класифікацією В. Муравйова [2], лінгвістичні лакуни мають ще четвертий підтип, так звані стилістичні лакуни.

Оскільки розглядаємо правничу термінологію, то лакунам названого підтипу не було місця, адже термін є чітко окресленим і не може мати жодного стилістичного забарвлення, крім приналежності до терміносистеми певної галузі. Але мова – дуже гнучке явище, тому спостерігаємо поодинокі випадки стилістичних лакун у зазначеній галузі. Наприклад, у цивільному праві обставину або надзвичайну подію (землетрус, повідь), якій не змогла запобігти особа та яка завдала збитків, називають форс-мажором, який перекладають як “*force majeure*”. Але в англійській мові поряд з “*force majeure*” функціонує вираз “*Act of God*”, що за своїм концептуальним значенням ідентичний до значення першого. Тим не менш “*Act of God*” має відтінок релігійності, що підкреслює непричетність людини до події та нездатність її контролювати, а отже, є стилістично маркованим зворотом.

В українській мові, на відміну від англійської, термін «вексель», що в своєму визначенні і до теперішнього часу не набув необхідного підкріплення з боку законодавчої бази, яка, на думку фахівців, потребує ще значних доопрацювань [12], має в складі свого значення відтінок архаїчності, оскільки за своїм використанням тяжіє до минулого (спадають на думку художні твори ще другої половини XIX сторіччя), адже у сучасному світі йому на зміну прийшли інші види боргових зобов’язань (акції, ф’ючерси, опціони тощо).

Результати зіставного аналізу юридичних термінів в англійській та українській мовах свідчать про наявність лакун як етнографічного, так і лінгвістичного типів у їх різноманітних проявах. Як бачимо, різність правових систем, що діють у певних мовних спільнотах, а також та чи інша юридична традиція призводять до появи етнографічних лакун. Лінгвістичні лакуни, виявлені під час зіставлення номінацій в зазначених мовах, є наслідком мовної асиметрії.

Отже, в нашій роботі питання лакунарності набуло подальшого розвитку на матеріалі правничої термінології. Перспективним вважаємо подальше дослідження цієї проблематики на матеріалі інших мов.

Література:

1. Степанов Ю.С. Французская стилистика: учебное пособие для ин-тов и факультетов иностр. яз. М.: Высшая школа, 1965. 355 с.
2. Муравьев В.Л. Лексические лакуны (на материале французского и русского языков). Владимир: Владимирский гос. педагог. ин-т, 1975. 97 с.
3. Стернин И.А. Лексическая лакунарность и понятийная безэквивалентность. Воронеж, 1997. 195 с.
4. Сорокин Ю.А., Марковина И.Ю. Опыт систематизации лингвистических и культурологических лакун: Методологические и методические аспекты. Лексические единицы и организация литературного текста: Сб. науч. трудов. Калинин, 1983. С. 35–52.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
6. Chomsky N., Hale M. Some controversial questions in phonological theory. *Journal of Linguistics*. 1965. № 2. P. 97–98.
7. Distribution of the United Nations Member States According to their Legal Systems and their Various Legal Components. URL: <http://www.juriglobe.ca/eng/syst-onu/rep-sys-juridique.php> (дата звернення: 07.05.2018).
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. / Пер. з рос. Бураковський С.О. Харків: Консум, 2001. 656 с.
9. Серьогін С.В. Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування: монографія. Дніпропетровськ: Середняк Т.К., 2014. 124 с.
10. Юридична енциклопедія: В 6 т./ Редкол. Ю. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. 744 с.
11. Leksika. URL: <http://leksika.com.ua> (дата звернення: 07.05.2018).
12. Особливості вексельного обігу в Україні. URL: http://pidruchniki.com/90664/finansii/osoblivosti_vekselnogo_obigu_ukrayini (дата звернення: 07.05.2018).

Анотація

Ю. КРАПИВА, А. ДЕГТЯРЬОВА. МІЖМОВНІ ЛАКУНИ В ГАЛУЗІ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Статтю присвячено вивченню міжмовної лакунарності в галузі правничої термінології. Дослідження, проведене на матеріалі англійської та української мов, дало змогу виявити етнографічні лакуни, існування яких зумовлено відмінністю правових систем, які діють у певних мовних спільнотах, а також тією чи іншою юридичною традицією. Зіставний аналіз номінацій у зазначених мовах підтвердив наявність лінгвістичних лакун, що безпосередньо не залежать від позамовних реалій, а є наслідком мовної асиметрії.

Ключові слова: лакуна, лакунарність, міжмовні лакуни, правничі термінологія, етнографічні лакуни, лінгвістичні лакуни.

Аннотация

**Ю. КРАПИВА, А. ДЕГТЯРЕВА. МЕЖЪЯЗЫКОВЫЕ ЛАКУНЫ
В СФЕРЕ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ**

Статья посвящена изучению межъязыковой лакунарности в области юридической терминологии. Исследование, проведенное на материале английского и украинского языков, позволило выявить этнографические лакуны, существование которых обусловлено различием правовых систем, действующих в определенных языковых сообществах, а также той или иной юридической традицией. Контрастивный анализ номинаций в указанных языках подтвердил наличие лингвистических лакун, которые непосредственно не зависят от внеязыковых реалий, а являются следствием языковой асимметрии.

Ключевые слова: лакуна, лакунарность, межъязыковые лакуны, юридическая терминология, этнографические лакуны, лингвистические лакуны.

Summary

YU. KRAPYVA, A. DEHTYAROVA. INTERLINGUAL LACUNAE IN LAW TERMINOLOGY

The paper is devoted to the study of interlingual lacunarity in the field of law terminology. The research, conducted on the material of the English and Ukrainian languages, made it possible to reveal ethnographic gaps, the existence of which is due to the difference in legal systems operating in certain language communities, as well as to the definite law tradition. The comparative analysis of the nominations in these languages confirmed the presence of linguistic gaps that do not depend on extra-language realities directly, but are the consequence of linguistic asymmetry.

Key words: lacuna, lacunarity, interlingual lacunae, law terminology, ethnographic gaps, linguistic gaps.